

היבטים לשוניים בפרשת ויגש פא

דקדוקי קריאה והזרחה לקורא בציבור בפרשת ויגש בהפטרות ובראשון של ויחי

מד יח וְאֵל-יָחַר: הטעם ביר"ד מלעיל
מד כ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֶהְבּוּ: ע"כ ראשון שבת במנחה
מד כד דְּבַרְי אֲדַגִּי: ע"כ שני שבת במנחה
מד כז יִלְדָה-לִּי: געיה ביר"ד
מד כה שָׁבוּ שָׁבוּ-לָנוּ מֵעַט-אֶכָּל: טעם טפחא בתיבת שָׁבוּ
מד ל וּנְפָשׁוּ קְשׁוּרָה בְּנַפְשׁוֹ: ע"כ עולה ראשון בשבת
מה א עָמַד: והטעם בע"ן נסוג אחר
מה ב בְּבָכִי: במלרע, ב"ת שנייה בשווא נח
מה ה אֶל-תִּעַצְבוּ: מונח רביעי באותה תיבה, יש לקרא בהעמדה קלה בע"ן והצדי אחריה בשווא נע
מה ז לְפָלִיטָה גְדֻלָּה: ע"כ שני שבת
מה יב הַמְדַבֵּר: המ"ם בשווא נע
מה יד בְּנִימָן-אָחִיו: געיה ביר"ד הראשונה
מה טו וְאַחֲרֵי כֵן: טעם נסוג אחר לאל"ף
מה יח אֶת-חֵלֶב הָאָרֶץ: ע"כ שלישי
מה כג כִּזְאֵת: הכ"ף בשווא
מה כז רוּחַ יַעֲקֹב אָבִיהֶם: ע"כ רביעי
מו א בְּאָרְהָ שָׁבַע: דגש חזק בש"ן מדין אתי מרחיק
מו ד אֲנֹכִי אֲרַד עִמָּךְ מִצְרִימָה: תיבה אנכי ברביעי לפי ברויאר ואחרים ¹ . וְאֲנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַם-עֲלָה: טעם טפחא בתיבת וְאֲנֹכִי
מו יב וְשִׁלְה וּפְרִץ וְזָרַח: טעם טפחא בתיבת וְשִׁלְה ²
מו יג וּפְוָה: הו"ו ללא דגש
מו כ יִלְדָה-לּוֹ: געיה ביר"ד והלמ"ד בשווא נע. אֶסְנֶת: האל"ף בקמץ רחב והסמ"ך בשווא נע (בקריאה "ישראלית": Asenat)
מו כו הַבָּאָה: מלרע הטעם באל"ף. מְלַבֵּד נָשִׁי בְּנֵי-יַעֲקֹב: טעם טפחא בתיבת מְלַבֵּד
מו כז אֲשֶׁר-יֵלֵד-לּוֹ רָאָה הָעֵרָה ³ . הַבָּאָה: מלעיל הטעם בב"ת ע"כ חמישי
מו כח גִּשְׁנָה: הטעם בגימ"ל והשי"ן בשווא נח
מו כט וַיֵּאָסֶר: האל"ף בשווא נח ולא בחטף-סגול
מו לא וְאִמְרָה: המ"ם בשווא נע ⁴ . אֲלִיוֹ: בזקף ולא ברביעי בניגוד לקורן ודומיו
מו לב וְהָאֲנָשִׁים רָעִי צֵאן: טעם נסוג אחר לר"ש וכן הוא להלן פס לד כָּל-רָעָה צֵאן
מו ג רָעָה צֵאן: בניגוד להערה הקודמת, אין כאן טעם נסוג אחר לר"ש ⁵

¹ על פי תורה קדומה, במונח. בחלק הדקדוק מסביר כך: תיבת 'אנכי' בשופר הולך ברב התיגאן המדוקדקות, לא ברביעי, להורות גודל וחוזק שיתוף ודיבוק השכינה ביעקב אבינו, עכ"ל. להוציא מכל ספק, אנו נוהגים כספרים המדויקים שבידנו, וכבוד המהרי"ץ בעל חלק הדקדוק במקומו מונח.

² מיקום הטפחא מתעכב במכוון על מנת להבחין בין ער ואונן ושלה שהם בני בת שוע לבין אחיהם בני תמר.

³ בחלק הדקדוק של תורה קדומה, הערה מעניינת שיש בה כדי להבהיר כיצד להבדיל בקריאה בין 'לו' ל'לא': יש להאריך מעט בתיבת 'לו', דלא לישתמע לשון שלילה. א"ה: לנו אין מסורת המבחינה.

⁴ מי שקורא בשווא נח עלול להישמע וְאִמְרָה בקמץ חטוף במשמעות וְאָמַר!

⁵ טעם מהפך (שופר מהופך) מתחלף למרכא לפני פשטא כאשר ההברות המוטעמות סמוכות זו לזו כגון בר' כו ח אָרְכוּ-לּו שֵׁם וכדו', שילוב הטעמים מרכא-פשטא מקל על הקורא להטעים שתי הברות סמוכות.

מז ד **בְּאֶרֶץ בְּאֵנוּ**: שתי התיבות במלעיל⁶
 מז ז **וַיְבָרֵךְ**: במלעיל
 מז ח **כְּמָה**: במלרע
 מז ט **וּמֵאֵת ... מְעַט**: לקוראים בהברה ארצישראלית, עליהם להבחין בין השניים, לכל הפחות על ידי ביטוי
 מז י **וַיֵּצֵא מִלִּפְנֵי פְרָעָה**: ע"כ ששי
 מז יא **רַעְמֶסֶס**: העי"ן בשוא נח והמ"ם אחריה בשוא נע, לעומת רַעְמֶסֶס שבספר שמות, שם העי"ן בפתח ומ"ם בשוא נח
 מז יג **וַתֵּלֶה**: הטעם בת"ו והה"א מופקת כי היא שורשית
 מז יח **וַיֵּאמְרוּ לוֹ**: טעם נסוג אחור ליר"ד. **גְּוִיִּתָּנוּ**: הוא"ו בחירק חסר, היר"ד בקמץ ודגש חזק, אין לקרא גוי-אֵתָנוּ אלא גוי-יִתָּנוּ
 מז כא **לְעַרְיָם**: געיה בלמ"ד, יש לעמוד מעט בקריאתה להבדיל בין הסגול המיודע לבין השווא שאיננו מיודע ל – ל
 מז כד **וַיִּלְאָכְלְכֶם**: געיה בשורק והלמ"ד אחריה בשווא נח⁷
 מז כה **הַחִיתָּנוּ**: היר"ד בחיריק, יש לקרא **הַחִי-יִתָּנוּ**, אין צורך לעצור אחרי החי"ת אבל יש להקפיד לקרוא את היר"ד מנוקדת בחירק כאן מתחיל **מפטיר**
בהפטרה יחזקאל לז טו-כח:
 טז **לִיהוֹדָה**: הלמ"ד בחירק מלא, והיר"ד אינה נשמעת
 יח **וּכְאֶשֶׁר**: העמדה קלה בכ"ף למנוע הבלעת האל"ף החטופה
 כא **הַלְכוּ-שָׁם**: געיה בה"א
 כב **יְהִי-עוֹד**: געיה ביר"ד הראשונה. **יִחְצוּ**: טעם נסוג אחור לחי"ת
 כג **יִטְמְאוּ**: היר"ד בחירק⁸
 כה **יִשְׁבוּ-בָהּ**: געיה ביר"ד
 כז **לְאֱלֹהִים**: האל"ף כלל אינה נשמעת
ראשון של ויחי:
 מז ל **אֶעֱשֶׂה**: העי"ן בחטף סגול ולא בשוא נח
 מז לא **עַל-רֵאשֵׁי הַמָּטָה**: ע"כ ראשון מנחת שבת
 מח ג **וַיְבָרֵךְ**: במלעיל ע"כ שני מנחת שבת
 מח ה **יְהִי-לִי**: געיה ביר"ד הראשונה
 מח ו **וּמוֹלִדְתָּךְ**: הדל"ת בשווא נח והת"ו בשווא נע, יש קוראים בטעות את הדל"ת בסגול ואת הת"ו בשווא נח.....
 מח ז **מִתָּהּ**: במלעיל, הקורא מלרע משנה מעבר לבינוני (הווה)
 מח ט **אֲשֶׁר-נָתַן-לִי**: געיה בנ"ן הראשונה. **קָחֶם-נָא**: געיה בקר"ף. **וְאֲבָרְכֶם**: הר"ש בשווא נע ולא בחטף, הכ"ף בצירי⁹

בפרשה זו הערות אברהם נפח ז"ל הן פרשניות ולא דקדוקיות, ולכן אינני מביאם. מובא כאן אחד מסוף הפרשה.

⁶ כידוע זקא וסגול אינם מראים את מקום ההטעמה, אלא, מיקומם במילה קבוע מעל האות האחרונה, משמאלה
⁷ ראה בסוף התנ"ך מוסד הרב קוק של ברויאר עמ' תג "געיה כבדה בלתי סדירה יכולה לבוא בכל הברה סגורה, שאיננה ראויה לגעיה אחרת" ובין הדוגמאות: **וּבְשִׁלְיָתָהּ**.
⁸ הקורא בשווא עלול לשבש את צורת הפועל מסביל לפעיל
⁹ בחומשי היידנהיים ואברכים בכ"ף סגולה, גם קורן במהדורתם הראשונה סיגלו את הכ"ף. מאוחר יותר שינוהו לצירי.

מז כג פי חק חק = מנה קבועה של מתנה, ופה אינו חוק של היום.

א"ה. כיוצא בו לחם חקי (משלי ל, ח).

הרב גור אריה צור נר"ו יש ליתן טעם מדוע יבחר הכתוב בלשון ויגש דוקא ולא ויקרב וכדומה. ועוד יש ליתן טעם בכל ה"גישות" שבפרשה. כגון מה שאמר יוסף גשו-נא אלי. (מה,ד), וכן גשנה וארץ גשן.

ולעומקו של מקרא יש לומר על פי מה שפירש רש"י עה"פ ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע (בראשית יח, כג) וז"ל: מצינו הגשה למלחמה הגשה לפיוס והגשה לתפלה ולכל אלה נכנס אברהם, לדבר קשות ולפיוס ולתפלה.

כן גם כאן נגש יהודה לכל אלה השלשה. למלחמה, לפיוס ולתפלה:

למלחמה, שהאות ג' מהמלה ויגש תורה על גבורה. שהיה מוכן להילחם אם לא יצליח לפייס את יוסף, וכן מובא במדרש רבה. שאמר יהודה ליוסף ואם שולף אני את חרבי, ממוך אני מתחיל ובפרעה רבף אני מסיים.

לפיוס, שהאות ש מהמלה ויגש תורה על שלום. והצירוף גש, יורה על רדיפת שלום, כפי שאמרו תינוקות של בית רבן בפירוש האותיות. בפרק הבונה שבת קד"ה, שהרגל של הגימ"ל תורה על ריצה ורדיפה. שהגומל חסד רודף אחר הדל, כשם שהאות ג' רודפת אחר האות דל"ת.

כן הוא בענינינו, הרגל של הג' בויגש תורה על ריצה ורדיפה אחר הש' הוא השלום. ומצאנו אם כן שיהודה ניגש למלחמה ולפיוס שהוא רדיפת שלום.

לתפילה, שהאות ש מהמלה ויגש תורה גם על שועה. והצירוף גש, יורה על זריזות ודבקות בתפילה כנ"ל.

ולעומקו של מקרא, לילך בדרכם של תינוקות של בית רבן הנ"ל, יש לדרוש צורת השי"ן, שהיא כשתי ידיים מונפות למרום בתפילה משני הצדדים, והראש בתווך. והאות יו"ד שבמלה ויגש, תורה על יהודה שנגש לכל אלה.

וכשם שמצינו שלש אלה אצל יהודה, כן יש לומר שגם אצל יוסף נמצא שלש אלה, למלחמה, פיוס ותפילה. ואשר על כן גם יוסף משתמש בצירוף ג ו ש, באמרו גשו-נא אלי. (פס' ד).

וכן האות יו"ד שבמלה ויגש, תורה גם על יוסף שנגש לכל אלה כשם שהורתה כך על יהודה. ידידנו נר"ו המשיך בדרך זו להסביר גם גשן וגשנה.

ואליהו אפך פירש"י, מכאן אתה למד שדבר אליו קשות. ויש לשאול, לכאורה יכול היה רש"י להוציא פירושו מלשון ידבר נא עבדך דבר באזני אדני. שדבור יורה לעולם על לשון קשה כמו וידבר אלהים אל-משה ויאמר אליו אני ח' ווארא, ו,ב].

אלא מכיון שבתחילה נאמר ויאמר בי אדני, ואמירה היא לעולם לשון רכה, כמו פח תאמר לבית יעקב (שמות יט, ג), שנאמר בה אמירה רכה לנשים, שוב איני יודע כיצד דבר יהודה ליוסף, בויאמר או בידבר. לכן פירש רש"י שדבר אליו קשות מתוך דבריו שאמר ואל-יהו אפך בבחינת יבוא השלישי ויכריע ביניהם.

ועל כל הנ"ל יש ליתן טעם מדוע יפסח יהודה על שתי הסעיפים, גם ויאמר וגם ידבר.

ולעומקו של מקרא יש לומר שדבר עם יוסף כלשונו. שלעתים יוסף דבר קשות כמו מרגלים אתם (בראשית מב, ט), ולעתים רכות, כמו את האלקים אני ירא (בראשית מב, יח). וכן ברך את בנימין אלקים יחנך בני (בראשית מג, כט). ויצר הדבר בלבול גדול אצל האחים. ובבוא יהודה לסדר דבריו, ענה לו כלשונו. בתחילה בלשון רכה. ויאמר

בִּי אֲדֹנָי וּמִיד לְאַחַר מִכֵּן בִּלְשׁוֹן קִשָּׁה יִדְבֶר-נָא עִבְדְּךָ דְבַר בְּאֲזְנֵי אֲדֹנָי. וְלָכֵם הִשְׁתַּמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן נָא הַמְשַׁמַּעַת לְשָׁנֵי פָנִים. הַלְשׁוֹן הָא' בְּבִקְשָׁה, וְהַלְשׁוֹן הַשְּׁנִי עִכְשִׁיו. כְּתַרְגוּם כְּעֵן שֶׁהוּא מוֹרָה עַל גְּבוּרָה וְנִיצוּחַ.

וּמַעֲתָה, נַעֲשֶׂה יְהוּדָה כְּחוּטָף אֶת הַרְוֹמַח מִיַּד הַכּוֹשִׁי¹⁰, וּבְאוֹתָהּ לְשׁוֹן שֶׁל יוֹסֵף הוּא מְדַבֵּר עִמּוֹ, וּבִזֶּה נִסְתַּתְּמוּ מַעֲנוֹתָיו, וְנִכְמְרוּ רַחֲמָיו וַיֵּדַע כִּי מִתְקַרְבֵּת הָעֵת לְהַתְּגַלּוֹת.

כִּי כְמוֹד כְּפָרְעָה. כֵּן רָמַז לּוֹ שֶׁלֹּא לְעוֹלָם חוֹסֵן. כְּפָרְעָה. שִׁיבּוֹא יוֹם וַיִּצְטַרֵּךְ לְטוֹבָתוֹ שֶׁל פֶּרַעַה. כִּי לֵב מַלְכִים וְשָׂרִים בִּיד ה' ¹¹. מִשְׁפִּיל אֶף מְרוֹמָם. וְעוֹד יִגִּיעוּ יָמִים אֲשֶׁר לֹא יִהְיֶה בָּהֶם חֶפֶץ, וְתִצְטַרֵּךְ לְפֶרַעַה לְהִתְחַנֵּן אֵלָיו "אִם נָא מְצַאֲתִי חֵן בְּעֵינֵיכֶם דַּבְּרוּ נָא בְּאֲזְנֵי פֶרַעַה (בְּרֵאשִׁית נ, ד) וְגו'". וְזֶה שֶׁאָמַר יְהוּדָה יִדְבֶר נָא עִבְדְּךָ דְבַר בְּאֲזְנֵי אֲדֹנָי.

וְעוֹד יֵשׁ לּוֹמֵר שֶׁכֵּךְ אָמַר לוֹ: יִגִּיעַ זְמַן אֲשֶׁר יֵאָמַר בּוֹ עַל פֶּרַעַה "אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף (שְׁמוֹת א, ח)". וְכֹאמוֹר לוֹ כְּדַבְּרֵי מִרְדְּכָי הַיְהוּדִי לְאַסְתֵּר הַמַּלְכָּה: וְמִי יוֹדַע אִם לָעֵת כְּזֹאת הִצְעֵת לְמַלְכוּת (אִסְתֵּר ד, יד). שֶׁאִז גַּם אַתָּה תִצְטַרֵּךְ לְחִסְדָּיו שֶׁל פֶּרַעַה.

וְעוֹד אָמַר לוֹ, כִּי כְמוֹד כְּפָרְעָה. שְׁעֵתִיד אַתָּה לּוֹמַר מִי כְמוֹד, כְּפֶרַעַה שֶׁאָמַר עַל הַיָּם מִי כְמִכָּה וּמִי כְמִכָּה (שְׁמוֹת טו, יא) בְּכ"ף דְּגוּשָׁה, כְּשֶׁשְׁטַפּוּהוּ הַיָּמִים ¹². וְהַיָּמִים יִכְנַעוּ מִפְּנֵי, מִפְּנֵי נַחֲשׁוֹן בֶּן עַמִּינַדָּב לְמוֹטֵה יְהוּדָה, כְּשִׁיכְנַס אֵלֵיהֶם עַד צוּאָרוֹ. וְאַתָּה, הָאִם רוּצָה אַתָּה לְהַכְנִיעַ לְפָנֵי הַיָּמִים כְּפֶרַעַה, אוֹ רְצוֹנְךָ שֶׁהֵימָּה יִכְנַע מִפְּנֵיךָ. כִּי כְמוֹד כְּפֶרַעַה. וְנִצְנָצָה בּוֹ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁאֲרוֹנוֹ שֶׁל יוֹסֵף יִהְיֶה חֲבוּי בְּעַמְקֵי מְצוּלוֹת הַיָּם עַד אֲשֶׁר יַעֲלֶהוּ מֹשֶׁה ב"עֲלֵי שׁוֹר".

וְעוֹד אָמַר לוֹ יְהוּדָה: לְעֵתִיד לְבוֹא גַם אַתָּה תִבְקַשׁ לְדַבֵּר בְּאֲזְנֵי פֶרַעַה, רְשׁוֹת לְקַבּוֹר אֶת אַבְא בְּמַעֲרַת הַמְּכַפְלָה. וְתִבְקַשׁ מִמֶּנּוּ כֶּשֶׁם שֶׁאִנִּי מִבְּקַשׁ מִמֶּנּוּ: וְאַל-יִחַר אַפְּךָ בְּעִבְדְּךָ. וּמִיֵּדָה כְּנִגְד מִיֵּדָה תִנְהַג בְּךָ, אִם לֹא יִחַר אַפְּךָ בְּעִבְדְּךָ, כֵּן יִשְׁמָעוּ דְּבָרֶיךָ עַל אוֹזֵן פֶּרַעַה.

מִה ב וַיִּתֵּן אֶת-קִלּוֹ בְּבִכִּי.

יֵשׁ לְבַרר עֲנִין הַבְּכִי שֶׁהָרִי הַתּוֹרָה לֹא תִדְבֵר בְּרִגְשׁוֹת, אֲלֵא בְּמִידַת הַשְּׁכַל הַנִּרְצָה כְּדֵי לְהַבִּין הַלְכוֹת הַנֶּפֶשׁ בְּכוֹוֹנוֹת עֲמוּקוֹת נִצְחִיּוֹת. וְלְעוֹלָם יִגְבֵר הַשְּׁכַל עַל הַרְגֵשׁ בְּדֶרֶךְ הַתּוֹרָה. ¹³ וְעַל כֵּן יֵשׁ לְבַרר מִה עֲנִין הַבְּכִי לְכַאֵן. וְשִׁמָּא יֵשׁ לּוֹמַר שְׁקוֹל הַבְּכִי הוּא קוֹל הַגְּלוּת הַמְּמוֹשְׁמֶשֶׁת וּבִאֵה, כְּנ"ל.

¹⁰ א"ה. על דרך נִיגוּל אֶת חֲתוּנַת מִיד תְּמַעְרִי (שְׁמוֹאל ב, כג, כא).

¹¹ א"ה. על דרך לֵב מִלֶּךְ: בִּיד יי (מִשְׁלֵי כא, א).

¹² א"ה. יֵשׁ הַסֵּבֶר מְשׁוֹנָה לְמַה מִי כְּמִכָּה (שְׁמוֹת טו, יא) הַשְּׁנִי בְּשִׁירַת הַיָּם דְּגוּשׁ אַע"פ שֶׁהוּא אַחֲרֵי יְהו"א כִּי פֶרַעַה אָמַר כְּדָגֶשׁ בְּגִלְל שְׁחַנְקוּהוּ הַיָּמִים... עִי' מִנְחַת שֵׁי שָׁם. פִּירוּשׁ זֶה תְּמוּהָ לְמַדִּי.

¹³ א"ה. תְּמַהֲנִי מְאוֹד עַל דְּבָרָיו. נִכּוֹן הוּא שֶׁבְּקִיּוּם הַמְּצוּוֹת עֲלִינוּ לְהַתְּגַבֵּר עַל הַרְגֵשׁ לְפַעֲמִים, כֹּאֲשֶׁר הַרְגֵשׁ מִתְּגַדֵּד לְקִיּוּם הַמְּצוּוֹת, אֲבָל יִדְעֵנוּ שִׁישׁ מְצוּוֹת אַהֲבָה שִׁיכּוּלָה לְהִיּוֹת רַק בְּרִגְשׁ, גַּם תְּלַמּוּד תּוֹרָה בְּאִימָה וַיִּרְאָה וְרָחַת וְזִיעַ אֵינוֹ יִכּוֹל לְהִיּוֹת לְלֹא רִגְשׁ, גַּם מְצַאֲנוּ כְּמַה פַּעֲמִים כִּי אֲצֵל אֲבוֹתֵינוּ כְּמוֹ בְּפִגְשִׁית יַעֲקֹב עִם רַחֵל, אוֹ תְּגוּבַת יוֹסֵף כֹּאֲשֶׁר אַחֲרָיו חֲשִׁשׁוּ לוֹ יִשְׁטַמְנוּ יוֹסֵף (בְּרֵאשִׁית ג, טו). יוֹסֵף כִּבְר בְּכַה פַּעֲמִים בְּפִרְשַׁת מִקֵּץ. הַבְּכִי אֵינוֹ מְבַטָּא עֲצָב.

גוֹר אֲרִיָּה צוֹר. אֲבַהֲדִי כּוֹוֹנִתִּי: לֹא שֶׁאִין רִגְשׁ בְּתוֹרָה ח"ו, אֲלֵא לְעוֹלָם יִגְבֵר הַשְּׁכַל עַל הַרְגֵשׁ כְּדֶרֶךְ שֶׁהַתּוֹרָה רוּצָה לְלַמְדֵנוּ בְּהַלְכוֹת הַחַיִּים. וְלָכֵן [כְּדוּגְמָא] גַּם בְּתוֹךְ הַבְּכִי הַרְגֵשִׁי, נִכְנַס הַבְּכִי הַשְּׁכַלִּי עַל יְרוּשָׁלַיִם כְּפִי שֶׁמְבַאֵר רַש"י הַק' בְּפִסּוֹק וּבְנִימִין בְּכַה עַל צוּאָרָיו. וְכו'.

וְכֵן בְּתוֹרָה שְׁבַע"פ בְּגִמְרָא בְּכָל הָעֲנִינִים הַהִלְכִיתִים שֶׁל בֵּין אָדָם לְחַבִּירוֹ, הַסְתַּכְלוֹת חו"ל הֵי אֵי מִצַּד הַשְּׁכַל וְלֹא מִצַּד הַרְגֵשׁ, לְמִוֹת שִׁישׁ עֲנִינִים מְאוֹד מְפַעֲמִים אֲשֶׁר מִי יוֹכֵל לְהַכִּילָם. כְּמוֹ דִין גְּרָמָא דְעִשִׂירָאָה בִּיר שֶׁל ר' יוֹחָנָן וְכו'. וְלִמְעַשֶׂה לְכַךְ שְׁזָרוּ רַבִּינָא וְרַב אֲשִׁי אֶת אַגְדוֹת הַתְּלַמּוּד בְּתוֹךְ הַהִלְכוֹת כְּדֵי לִיתֵן מַעוֹף לְרִגְשׁ הַגְּבִיָּה שֶׁחֻקִּים. וְלָכֵן תְּמִיד אֲשֶׁתְּדַל לְמִצּוֹא בְּאִגְדָתָא אֶת הַקֶּשֶׁר לְהַלְכָה, כְּמִרְגְּלָא בְּפוּמִי שֶׁהֵאֲגַדְתָּא הֵיא הַנְּשַׁמָּה שֶׁל הַהִלְכָה. וְלָכֵן רַבִּינָא וְרַב אֲשִׁי שְׁזָרוּ דוּוּקָא אַגְדָתָא פְּלוּנִית עִם הַלְכָה אֲלִמוּנִית כְּדֵי לְחַבֵּר הַגּוֹף עִם הַנְּשַׁמָּה. יֵשׁ עַל זֶה מִהֲלֶךְ שְׁלֵם וְלֹא כֵּאֵן הַמְּקוּם.

וכמו שמוצינו ועל פי גירסה מתוקנת מכתב יד מקורין במסכת ברכות (ג.) כדאמר לו אליהו הנביא לר' יוסי בני מה קול שמעת בחורבה זו ועונה ר' יוסי: שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת אוי והכוונה לצער השכינה שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני לבין האומות. ואשר על כן גם כאן הוא קול הבכי של הגלות.

א"ה. עצור במלין מי יוכל!! ידידנו נר"ו מציין את הגרסה האמיתית במסכת ברכות והוא מוסיף 'גרסה מתוקנת'. והלוא הגרסה בדפוס היא קללה נמרצת של הצנזורים הנוצרים ימח שמם וזכרם אשר שלחו ידם בקדשי ישראל, והם מעיזים לומר לנו 'אוי לבנים שבעוונותיהם! ולומדי התורה גם כשהבחינו בקללה נמרצת זו עדיין לומדים אותה כך! ולפעמים מתווכחים ואומרים, בסדר, מצאנו גם בתורה ונביאים דברי תוכחה לעם ישראל. ולכן לא כל כך רע בגרסה האנטישמית הזו... אם הנביאים מוכיחים את ישראל על שחסר להם בשלמות – יבואו ערלים וטמאים בעלי המעשים המושחתים ביותר לקטרג כך עלינו! זה דומה לדברי ההתרסה של נבזראדן רב טבחים (ירמיהו מ ב-ג) ויקח רב־טבחים לירמיהו ויאמר אליו "אלהיך דבר את־הרעה הזאת אל־המקום הזה: ויבא ויעש "כאשר דבר כִּי־חטאתם לִי ולא־שמעתם בקולי והיה לכם דָּבָר הַדָּבָר הזה: וכבר המליץ על זה ידידנו אוריאל נר"ו 'אוי למי שגורס **אוי לבנים שבעוונותיהם!**...! הדברים חמורים עוד יותר, כי כמדומה אמונת הנוצרים היא שהיהודים נענשים על שלא קיבלו עליהם את ישו לאליל. ומי שלומד אוי לבנים שבעוונותיהם **לומד נצרות!**

מה כב לְכֹלֶם נָתַן לְאִישׁ חֲלָפוֹת שְׁמֵלֹת וּלְבָנִימִן נָתַן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְחֲמֵשׁ חֲלָפֹת שְׁמֵלֹת הרש שאול שיף בשם המגיד הרב ברוך רוזנבלום. יוסף נותן לבנימין 300 שקל כסף ו5 חליפות שמלות, וזאת לאחר שהוא בוכה על צווארי אחיו בנימין (צווארי: ביהמ"ק ראשון ושני שיפלו בחלקו ויחרבו) וזאת לאחר שכבר בסעודה נתן לו 5 ידות יתר על אחיו. ועולות שתי שאלות: א. האם זה הזמן לבכות על שני בתי מקדש? והלא לא ראית את אחיך כבר זמן רב... תשאל מה שלומך? מה קורה?!... ב. איך יתכן שיוסף נותן לבנימין פי 5 יותר מהאחים? בדבר שנכשל בו צדיק (יעקב שנתן ליוסף כתונת פסים ועורר קנאת האחים) יכשל בו זרעו – יוסף?! עונה על כך המגיד הרב ברוך רוזנבלום: יוסף מנסה לתקן את חטא הקנאה. דוגמאות שמביא הספורנו: 1. לבנימין נתן 5 ידות לבדוק אם האחים יקנאו או לא. 2. הטמנת הגביע אצל בנימין נועדה לראות אם האחים יגוננו עליו, ויוסף רואה שהם מוכנים למסור את נפשם על בנימין וממילא "ולא יכל יוסף להתאפק...". יוסף בוכה על צווארי בנימין בגין שני מקדשות שיחרבו בחלקו של בנימין. האם זה הזמן המתאים? כן. יוסף יודע ששני המקדשים הללו יחרבו בגלל קנאה שמובילה לשנאת חינום. כלי יקר: וְיָרִיבוּ רֵעֵי גֵרָר (בראשית כו, ב) – זהו ביהמ"ק ראשון שהייתה קנאה בין גדולי החכמים והיו מריבים ושנאה הייתה ביניהם. ולבאר השנייה (ביהמ"ק השני) קראו שיטנה – שהקנאה הייתה בפשוטי העם ובעבור שנאת חינום נחרב המקדש השני. יוסף נותן לבנימין 5 חליפות לומר לו – יצא מזרעך איש = מרדכי, שיצא מלפני המלך גם ב5 חליפות: "ומרדכי יצא מלפני המלך ... תכלת, וזוהר, ועטרת זהב... בן וְאַרְגָּמָן (אסתר ח, טו)". ומדוע מזכירים את מרדכי דווקא עכשיו? משום שבימי מרדכי [מצאצאי יוסף] ואסתר התעורר חטא מכירת יוסף. אמר הקב"ה אתם מכרתם את אחיכם וישבתם לאכול לחם, חייכם שאני מוכר אתכם מתוך סעודה, ולאחר שהמן מוכר אותם כתוב: "וְהַמֶּלֶךְ וְחָמֵן יָשְׁבוּ לְשִׁתּוֹת, וְהָעִיר שׁוֹשֵׁן נְבוּכָדְנֶצַּר (אסתר ג, טו)...". בנוסף, חטא מכירת יוסף שבא מקנאה, מצא ביטוי בדברי המן: "לִשְׁנוֹ עִם אֶחָד מִפְּוֹר וּמִפְּוֹר בֵּין הָעַמִּים (אסתר ג, ח) –

מקנאים אחד בשני (לכן מביאים ומשלח מנות איש לרעהו (אסתר ט, יט), להוכיח שאין אנו מקנאים). ואם כך, יוסף בשעה הזאת מזכיר לבנימין שהחטא טרם בא על תיקונו. בהמשך מקשר אותו לצום עשרה בטבת.

מה ה/ח גור אריה צור נר"ו יש ליתן טעם לכפילות שבפסוקים:
כי למחיה שלחני אלהים לפניכם,

ועתה לא-אתם שלחתם אתי הנה כי האלהים וגו'.

ובשימת לב, הלשון הראשון הוא בדרך של תנחומים: ועתה | אל-תעצבו ואל-יחר בעיניכם כי-מכרתם אתי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם, והלשון השני הוא בדרך של ריחוק ומוסר: ועתה לא-אתם שלחתם אתי הנה כי האלהים.

ואוה"ח הק' פירש כפל הלשון, הראשון שלא יעצבו, והשני שאין בלבו שנאה. ולעומקו של מקרא ידרש בדרך נוספת, בדרך של אמונה בהשגחת השם בעולם: שבתחילה אמר להם בדרך של הודאה בהשגחה: אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה, כי למחיה שלחני אלקים לפניכם. והוא דרך פיוס וניחומים שכביכול הייתם שליחים ביד הקב"ה.

ולאחר מכן אמר בדרך של מוסר ואזהרה: שלא ימלא לבכם גאווה שכביכול בזכותכם נהייתי למלך על כל מצרים. לכן הדגיש ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלקים, וכו'. האלקים הוא שלחני וישימני לאב לפרעה וגו'.

וכביכול אומר להם: מה שנשלחתם על ידי ההשגחה העליונה למכרני למצרים, אין זה מוריד מהצורך שלכם לשוב ממצרים. שמגלגלים חובה על ידי חייב, ואף כי יש בזה צד זכות, שכך נהייתי מלך, אע"פ כן, לא זכותכם גרמה אלא רצון מלפני האלקים להוציא חלומותי אל הפועל.

או פלך לדרך זו, שהדריכם בנתיב התשובה מיראה ומאהבה.

ועתה הוא לשון תשובה. [כלשון אוה"ח הק' בפר' בראשית על פי המדרש רבה]. ועתה אל תעצבו. שאין תשובה אלא מתוך שמחה. ואמר פעמיים ועתה. ועתה. בראשונה להזהירם שישבו מאהבה ולכן דבר אתם ניחומים, ובשניה להזהירם שישבו מיראה, ולכן דבר אתם מוסר.

ואע"פ שהדרך הנכונה בתשובה היא קודם תשובה מיראה ואח"כ מאהבה, כאן משום אהוה ושלוש ראה בראשונה לעודדם בלשון תנחומים, ומאהבה. ובשנייה הזהירם בלשון של ריחוק באמרו: ועתה, לא אתם שלחתם אותי הנה, לומר להם, כשם שאין אני מתגאה בשליחותי, כן אתם אין לכם להתגאות בחלקכם, וזה יורה על תשובה מיראה.

הערות מהרב עמרם אייזנשטיין נר"ו על הפרשה

[כב] אלה בני רחל אשר ילד ליעקב כל-נפש ארבעה עשר:

[יח] אלה בני זלפה אשר-נתן לבן ללאה בתו ותלד את-אלה ליעקב שש עשרה נפש:

[כה] אלה בני בלהה אשר-נתן לבן לרחל בתו ותלד את-אלה ליעקב כל-נפש שבעה:

קשה למה בפסוק כב האתנחתא היא ביאשר ילד ליעקבי, ויכל נפש ארבעה עשרי נכתב לבדו. ואילו בפסוק יח האתנחתא היא ביאשר נתן לבן ללאה בתו, וחיבר את יותלד את אלה ליעקבי עם ישש עשרה נפשי. וכן בפסוק כה האתנחתא היא ביאשר נתן לבן לרחל בתו, וחיבר את יותלד את אלה ליעקבי עם יכל נפש שבעה.

א"ה. מודעת זאת שמקום האתנח או אם יבוא בכלל מושפע מאורך הפסוק. בפס' כב לא מסתבר להעמיד אתנח על בני רחל, בשני הפסוקים האחרים יש המשך אשר נתן לבן... ושם מקום עצירה נוח לאתנח.

והנה יש גם שינוי בלשון, שבפסוק כב כתוב **יֵלֵד ליעקב**, ואילו בפסוקים יח כה כתוב **יִתְלַד את אלה ליעקב**. הרי שבירחלי הלידה לא מתייחסת כ"כ לרחל, ואצל זלפה ובלהה הלידה מתייחסת אליהן.

ואולי יש לבאר כך: כיון שרחל מתה בלידת בנימין, לא שייד לומר שהיא ילדה ליעקב את כל הארבעה עשר נפשות הללו, שהרי מתה קודם שהם נולדו, ולכן אמר **יֵלֵד ליעקב**, כלומר כל אלו הם בני רחל וצאצאיהם **שִׁיּוּלְדוּ ליעקב**, ואח"כ אמר את מנינם. משא"כ בזלפה ובלהה כיון שהיו בחיים כשנולדו כל צאצאיהם הללו¹⁴, אמר הכתוב **יִתְלַד את אלה ליעקב שש עשרה נפשי**, **יִתְלַד את אלה ליעקב כל נפש שבעה**, וכוונת הכתוב לומר שהם ילדו ליעקב את כל הנפשות הללו, כלומר שהיו בחיים בשעת לידת כולם, [ואולי גם גידולם], ונחשב כאילו שבלהה וזלפה ילדו גם את בני בניהן.

ומה שבפסוק טו כתוב: **אֱלֹהִים בְּנֵי לֵאָה אֲשֶׁר יֵלְדָה לְיעֲקֹב בְּפָדֵן אָרֶם וְאֵת דִּינָה בְּתוֹ כָּל-נַפְשׁ בְּנֵי וּבְנֹתָיו שְׁלֵשִׁים וְשֵׁשׁ**: הרי שכתוב **יֵלְדָה ליעקב** אף שכבר מתה בלידתם, [שהרי יוכבד נולדה בין החומות, ולאחריה מתה מקודם, כמבואר ביסדר עולם] בפרק ב שמתה בזמן מכירת יוסף], היינו משום ששם מדובר רק על לידת בניה ממש, וכדכתיב **יִתְלַד את אלה ליעקב בְּפָדֵן אַרְסִי**, [ואילו בני השבטים נולדו בארץ ישראל].

[לד] וְאִמְרָתֶם אֲנֹשִׁי מִקְנֶה הָיוּ עֲבָדֶיךָ מִנְעוּרֵינוּ וְעַד-עֵתָה גַם-אֶנְחֶנּוּ גַם-אֲבֹתֵינוּ בְּעִבּוֹר תִּשְׁבּוּ בְּאֶרֶץ גִּשְׁן כִּי-תֹעֲבַת מִצְרַיִם כָּל-רְעָה צֹאן:

מדלא הפסיק באתנחתא ביתשבו בארץ גושן, מבואר שיוסף לא נתכוון שיאמרו לפרעה שברצונם לישב בארץ גושן. אלא זה חלק מההסבר למה יאמרו לו שהם אנשי מקנה, כדי שישבו בארץ גושן, ע"י זה שתועבת מצרים כל רעה צאן. וכן משמע מהלשון **יִעֲבֹד תשבו בארץ גושן**, שהרי בודאי שלא יאמרו לפרעה לשון זה.

[ואמנם הם כן אמרו לפרעה שברצונם לישב בארץ גושן. כדכתיב לקמן מז ד].

א"י. יִדְדֵנוּ הַכּוֹתֵב נֹטָה קוֹ שֶׁתְּמִיד הַאֲתַנַּח צְפוּי אַחֲרֵי הָעֲנִיין הַעִיִקְרִי שֶׁל הַפְּסוּק. אֲנַחְנוּ יוֹתֵר רַגִּילִים לְשִׁיטָה שֶׁהַאֲתַנַּח חוֹצֵה אֶת הַקָּטֵעַ שֶׁל הַפְּסוּק שְׁאֲחֲרֵי הַפְּתִיחָה. כֹּאן הַפְּתִיחָה בְּמִלָּה וְאִמְרָתֶם בְּרֵאשׁ הַפְּסוּק.

כפי הנראה בקשת האחים ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה ליצאן אשר לעבדיך כי כבד הרעב בארץ כנען ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן (בראשית מז, ד) בנויה על ידיעה שצאן פרעה מרוכז בארץ גושן. התורה אינה מביאה מה שמן הסתם אמרו לפרעה אנשי מקנה היו עבדיך כחזרת יוסף.

ידידנו אשר יובל נר"ו בגליונו מחלקי המים כתב על 'מכמני המדרש' בפרשתנו ויגש והוא מצביע על פתגמים יפים חלקם בשימוש בזמננו בכוונת המדרש או בשונה ממנו. הכל בבראשית רבה על ויגש. אני מביא רק את הכותרות והמשמעות. ברח משלוש והדבק בשלוש משמעות: יש דברים שמוטב להתרחק מהם, ויש שמומלץ לדבוק בהם.

מלכים מתדיינים אלו עם אלו, אנו מה אכפת לנו?

משמעות: הגדולים ובעלי השררה והכח מתכתשים ביניהם, אנחנו (הקטנים) "לא בעסק".

¹⁴ בפירש"י לעיל לו י מבואר שיבלהה ירדה למצרים, ובספר 'האמונה והבטחון' המיוחס להרמב"ן כתב (בפרק כו) שבלהה וזלפה היו בחיים בשעת הירידה למצרים. ואף לפמשי"כ הרמב"ן לעיל לו י שכבר מתו באותה שעה [א"י. וזה כמוכן מערער את יחוס ספר זה לרמב"ן], י"ל דמ"מ בשעת לידת כל צאצאיהם הללו, עדיין היו בחיים.

דְּבַר דְּבוּר עַל אוֹפְנֵי מִשְׁמַעוֹת: לדבר באופן ברור, להסביר בצורה פשוטה ומובנת לכל.
א"ה. מקרא מלא במשלי כפי שהוא מציין בשימוש המדרש תפוחי זהב במשפחות כסף דבר דבר על אפניו (משלי כה, יא). מי שאינו מכיר את הפסוק עלול לקרוא אופניו בנו"ן בפתח.

קשר חבל בחבל ומשיחה במשיחה משמעות: לפתור משימה קשה צעד אחרי צעד, בחיבור מסודר וסבילני של מאמץ מתמיד והסקה לוגית משלב לשלב.
ב"ה א"ה. כנראה עדיף לנקד ב"ה אתה מעביר עלינו משמעות: אתה עושה לנו עוול ודן אותנו שלא כדין.¹⁵

שימת עין – סמיות עין משמעות: שימת העין שמשמעותה בד"כ לטובה – שמירה, נהפכה לסמיות העין – לעיוורון. משחק מילים בין לשים ובין לסמא.

בעל אכסניא של הקב"ה משמעות: כינוי לבנימין שבחלקו נבנה בית המקדש.

בעיטה זו מן בית אבא משמעות: מעשה שעושה מישהו או תכונה שמתגלית באופיו ובמעשיו, שמעידה מה מוצאו. בפרט, במקרים של עימות עם מישהו שבמהלכו עולה ההרגשה שהאיש הזה "שבוטע בנו" הוא בעצם "משלנו".

בנימין תתפוס ושלום בבית אבא?

משמעות: תיתן מכה קשה או תגרום נזק גדול ותחשוב שאפשר להמשיך כאילו לא אירע דבר?

שמה בתך באנו ליקח?

משמעות: אנחנו בקשנו ממך דבר? לנו אין שום דרישות ממך, לא באנו לעורר שום ריב.

הלך החבל אחר הדלי

משמעות: צרה אחרי צרה. הדלי נפל לבאר ואחריו גם החבל ואין עוד אפשרות לדלות את הדלי.

שלא תעמיד את השעה משמעות: לא להחמיץ את השעה, לא לאבד זמן.¹⁶

הלכו בנדירים אחר שיחת בני אדם משמעות: בקביעה בנדירים מה כלול ומה לא כלול בנדר שאדם נדר, לא שופטים לפי לשון המקור (או המשנה, או הגמרא, או כל יצירה ספרותית) אלא עפ"י הלשון המקובלת בשפת היום יום, כולל הלשון המקומית.

הכניסו חמה לעיר

משמעות: להקדים להיכנס לעיר ולמקום מוגן מבעוד יום, כאילו האדם מכניס את החמה לעיר

אני יש עלי שבעים נפש משמעות: יש לי נפשות רבות לפרנס ודאגות רבות.

מיוסף הוציאך וליששכר לא הכניסך

משמעות: הפסדת משני הכיוונים, בדומה לביטוי "יצא קרח מכאן וקרח מכאן" (בבא קמא ס ע"ב),

¹⁵ ראה ביה או בייה או ביה בשמות רבה כו ט: "כל הימים שאדם חבר, לא איכפת לו בצבור ואינו נענש עליו. נתמנה אדם בראש ונטל טלית, לא יאמר: לטובתי אני נזקק, לא איכפת לי בצבור. אלא כל טורח הצבור עליו. אם ראה אדם מעביר ב"ה על חברו, או עובר עבירה ולא ממחה בידו, הוא נענש עליו. ורוח הקדש צווחת: בני אם ערבת לרעך" - אתה ערב עליו. "תקעת לזר כפיך". ראה דברינו נצחת או נצתי בפרשת יתרו. חזרנו למוטיב הערבות לעיל (הערה 2). עוד על ביה ובמשמעות של יצר הרע (שגורם לאדם לעשות עוולות), ראה ויקרא רבה יז ז פרשת מצורע על הצלם ששם מנשה בבית המקדש: "אמר רבי אחא: בייה, בייה! התושב מפנה לבעל הבית".
¹⁶ שמי שמהסס ולא מקבל החלטה דומה לי שחושב שאפשר לעצור את הזמן (את השעה) מלכת.

להוציא שם לשם המאורע
משמעות: מתן שמות, בפרט לתינוקות הנולדים, בהקשר לאירוע מסוים.

חבר אני למוסרות [א"ה. אולי צ"ל למסורות]? משמעות: אני לא חבר למי שמוסר את חברו.

הסוס לנגדי וקלף הבצל? משמעות: אני רואה שיש לך רכוש (הסוס לנגדי) ואתה אומר שאין לך כלום (שהכל הלך כמו בצל שהתקלף שכבה אחרי שכבה)?

כשם שאדם הולך, כך הוא בא

משמעות: כמות שאדם יוצא (מסתלק) מן העולם, כך הוא עתיד להיכנס שוב בעתיד לבוא.¹⁷
מים אחרונים: ויש מן הסתם עוד מכמני לשון יפים במדרשים על פרשת ויגש שלא הבאנו. נשמח לקבל הערות.

ע"כ מגליון מחלקי המים ויגש פא. מומלץ מאוד לראות את הגליון עצמו ואת לשונות חז"ל שהוא מביא. אפשר גם חיפוש 'מחלקי המים'.

מכאן התעוררות רבתי שכדאי ללמוד את פרשת השבוע עם המדרש!

תן לחכם ויחכם-עוד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע

שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע ונשמר באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

מאמרנו מופיע ונשמר באתר דרשו <http://www.dirshu.co.il/?p=140390>

אם אתה מתעניין

בהבטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בנושאים לשוניים

בכתובת: franklashon@gmail.com

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותבים ☺

¹⁷ איוב אמר: "עַרְם יצתי וְצִאתי מִבֶּטֶן אִמִּי וְעָרַם אָשׁוּב שָׁמָּה" (איוב א כא), אבל כאן הפוך. במצב שהאדם מסתלק מן העולם, כך הוא עתיד לחזור אליו ביום מן הימים.